

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לד, תשמ"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הספרדית של ה"שבעה". כל המבקר את האכלים מכוונה מנחם אבלים ומטרתו דאר תנחומים 'לחת תנחומים'. הקרובים האלה הם היורשים לפי הצנאה ('סנה') והם פוללים את הבן היתום או הבנים היתומים (!); האלמן (גם לימוניו) או האלמנה. מן האלמנה הותך הפועל הס"י אלימוניאר או אלימאניארסי 'להצטער בשינוי משמעות'¹².

12. תודתי לרשות המחקר באוניברסיטת בראילן על תמיכתה במחקר.

יהודה רצהבי

עיונים בלשונות בדיבור ובספרות

(סיום)

ז. תן-לי מלה — הקטח לי נאמנה

במשא ומתן בין בני אדם, פשהאחד רוצה לקשור את חברו בהתחייבות בלתי-חוזרת, אומר הוא לו "תן לי מלה", או "תן לי דיבור". לכאורה, לשון שוק. והנה נמצא זכרו של הביטוי באגדה. במדרש (בראשית רבה צא, ג) מסופר על שמעון בן שטח, שהסתתר מפני המלך ינאי. פשפיקש המלך מאשתו, שהייתה אחותו של בן-שטח, להביאו לפניו, אמרה לו: ה ב ל י מ ל א

[תן לי מלה!]¹⁰; ופירש בעל "מתנות פהונה": תן לי אמונה, פלומר הבטחה, שלא תעשה לו מאומה רעה.

ה. היו לו סגנים — מצא עוז בנפשו, התעורר והתחזק

הרבה סגנים לסגנים בלשוננו, והמציץ למילונים יעמוד על שפע המשמעויות והצירופים. מתוך כך פעמים שמשמעות אחת מיטשטשת ונבלעת בחברתה. הפתוב "פשטתי את פתנתי איככה אלפשנה" (שיר השירים ה, ג) דרשוהו בחרגום הארכי: "ענתה פנסת ישראל לפני הנביאים: הלא עבר פרקתי מעלי עול מצוותיו [של הקב"ה] ועבדתי לאלהי העמים, וכיצד יהיו לי פנים לשוב אליו" (בארמית). ברי שהפונה פאן, שאין לישראל עוז וגבורה לחזור בתשובה לאלהים מחמת הצושה על עברות שפידם. פיוצא בזה מצאנו במדרש, פגון: "אמר לו הקב"ה למשה פאיוז פנים אף מבקש ליפנס לארץ" (מדרש רבה, במדבר יט, יג); או: "לכן מלך, שיצא לחרפות רעה, והיה המלך משלח פדגוגו אחריו, ואמר לו: חזור כך, פני. והיה הבן משלחו ואומר לאביו: פאלו הפנים אני חוזר פי, ואני מתבייש לפניך" (דברים רבה ב, יז)¹¹. שימוש זה נשתמר עד היום פפי

10. כך תרגם מירקין (מדרש רבה, הוצאת יבנה, תל-אביב תשי"ח). לעומתו הלוי (מדרש רבה, הוצאת מחברות לספרות, תל-אביב תשי"ז) תרגם: תן לי דברך. ביאליק בספר האגדה (הוצאת "דביר", תשכ"ז, ח"ב, ס"א) תרגם חרגום חופשי: השבע לי שלא תהא מצער.

11. פירש "עץ חיים": איך יכול אני להרים פני נגדו — שתי מובאות אלו מועתקות ממילון בן-יהודה (עמ' 4996). בן-יהודה לא הבחין במשמעותן המיוחדת, וכללן בחטיבת "פנים במשמעות מצע הפנים, פנים טובים או רעים".

פני תימן. ר' אברהם אלנדאף (נפטר בשנת ת"ש) פותב
 בזיכרונותיו: לא יש לנו פנים לתבוע מהם¹².
 ומצאנו גם בלשונם של פייטנים — הפייטן יוסף בר יצחק
 מאורליאנש מפייט על קהל ישראל, העומדים בימים הנוראים
 לפני קונם ריקים ממעשים טובים:
 פָּנִים אֵין לָנוּ פָּנִיךְ לַחֲלוֹת
 פִּשְׁעֵנוּ וּמִרְדְּנוּ וְהַעֲוִינוּ מַסְלוֹת
 (אדון מועד כתקת, סליחות כמנהג ליטא לערב ראש השנה; וכן
 בקטע של סליחה זו, המתחיל "מרופים צרכי עמך" בנעילה של
 יוה"כ במנהגי פולין וליטא).

ט. רַחַח לִי — פָּנָה לִי מִקּוֹם פְּדֵי שֹׁאֵב.

המבקש לשבת בין בני אדם, היושבים רוחים, נוהג הוא
 לנסח בקשתו במלים: תנו לי לשבת; או: פָּנּוּ לִי מִקּוֹם! והמדקדק
 יאמר בפשטות: זוז! והנה שלושת הלשונות לוקים הם מצד הדיוק
 הענייני. "תנו לי לשבת!" משתמע, פאילו יש למבקש מקום
 ישיבה, אלא שאין מניחים לו לשבת. "פנה מקום" עדיף ממנו,
 אלא שבדרך כלל הוא קשור בפנינוי פלים מן הבית¹³, או בהרקת
 תכולתו של פלי¹⁴. אף "זוז" מוסב יותר על תנועתו של היושב

12. ראה מילוני "אוצר לשון הקודש שלכני תימן", תל-אביב, תשל"ח,
 ע' פנים.

13. פגון לבן, האומר לאליעזר עבד אברהם: 'ואנכי פָּנִיתִי הַבֵּית וּמִקּוֹם
 לַגְּמִלִים' (בראשית כד, לא).

14. פפי שמצינו במשנה: המיחם ש פ י נ ה ו לא יתן לתוכו צונן (שבת
 ג, ה).

הנדחק הדחק אחרים מאשר לעצם יצירת הרוח המבוקש. "פְּנֵה" במקרא אמנם אמור גם על אדם, אך במשמעות שלילית של הרחקת אויב וביעורו: "הסיר ה' משפטֶךָ פְּנֵה אוֹיְבֶךָ" (צפניה ג, טו). פרס, אין דבר שאינו רמוז בספר הספרים. בקשה זו מוגדרת יפה בכתוב "צר לי המקום, גשה לי ואשבה" (ישעיה מט, כ), שתרגם יונתן: רַנַּח לי ואתיב. אמת, ש"גשה לי" אינה ראויה לשמשנו, אך "רַנַּח לי" אין מדויקת ממנה. ואם טובה היא כשם, כשירה היא גם כפועל. ואגב, במילון למונחי ההתעמלות (ועד הלשון, תרצ"ו) נקבע "שימת רוח!" עפ"י דיבורו של יעקב אבינו¹⁵.

י. שם אותו פְּנֵים — עלה עליו לאין ערוך, גדול הוא ממנו לאין שיעור

אבן-שושן העלה במילונו פיטוי מומחש זה, המורגל פסי הבריות. יש המפליגים ואומרים "שם אותו פְּנֵים הקטן". רבים רואים בו לשון מחודש של עמי הארץ, ואינם נוטים לתת לו הכשר ספרותי. והנה מצאנו פיטוי זה במדרש: "עם לבן גרתי (בראשית לב, ה) דהוא רפהו דרמאי יהבתיה פחסי, ללהוא גברא עאכ"ו (בראשית רבה עה, ה) [לָקַן, שהוא רבם של הרמאים, נתתי אותו בכיסי. אותו איש — [דהיינו לעשו הרשע — על אחת פמֶה וכמה]. ופירש "מתנות פהונה": 'נתתיו בבית ידי, כלומר, הצחתיו פפי רצוני, והוא משל ממי

15. בציווי יעקב לעבדיו 'רוח חשימו בין עדר ובין עדר' (בראשית

לבי, ז).

שמנצח חברו, שאומר: הכרחתיו עד שנתחיו בבית ידי". "חמת" —
— ביארו קוהוט בה"ערוך": שפת החלוק והשרוול, הפיס.

יא. תמים דעות — שלם בדעתו

"תמים דעות" ו"תמים דעים" מופיעים בספר איוב בשני מקראות (לו, ד; לו טז). פירושו המפרשים (תרגום, רס"ג ורש"י): שדעתו שלמה, דומה לו "תמים דרך". הוראה זו נמשכה גם בספרות ימי הביניים. רס"ג אומר פלפי הבורא, בפקשה השנייה שחיבר: פי תמים דעים אתה¹⁶; ותרגמו: אנך כאמל אלעלם [פי אתה מושלם בדעה]. ר' שלמה פן גבירול פותב על אכזבתו מספר, שהשאל לו מתפרו לקריאה: "תפוחי היות לי בו תפלה / נקמוך תמים דעים תשבתיו"¹⁷ — פלומר, חשבתי פמוך, שהחיבור מלא חכמה, ושאפיק ממנו תועלת. ר' אברהם פן-עזרא מנמק את חובת מתן השקל למן עשרים שנה ומעלה בכך, שבגיל הזה אדם מגיע לשלמותו הגופנית השכלית: "אז הוא האדם תמים דעת, גם בגופו לא יגבה עוד בקומה" (שמות ל, יג).

בספרותנו החדשה קיבל הביטוי משמעות אחרת, ומשמעותו הראשונה פסקה לחלוטין. "תמים דעים אני עמך" פירושו: "דעתי פדעתך, מספיק אני להשקפתך". וכבר הדגים אבן-שושן את ההוראה החדשה בשתי מובאות, מאחד העם ומפברנר.

16. סידור רב סעדיה, עמ' עג, שר 6.

17. שירמן, השירה העברית, ח"א, עמ' 226, שו' 5.